

FERZANE DEVLETABADI, İRAN GÖÇEBE TÜRK HALKLARININ İRAN TÜRKLÜĞÜNDEKİ ÖNEMİ, ANKARA: AKÇAĞ YAYINLARI, 2025.

Değerlendiren: Merve DEMİRYÜREK

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

mervedy123@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-6547-6578>

Makale Türü / Article Types: Eser Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 9 Aralık / 9 December 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Aralık / 15 December 2025

Yayın Tarihi / Published: 17 Aralık / 17 December 2025

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Demiryürek, M. (2025). Ferzane Devletabadi, İran Göçebe Türk Halklarının İran Türklüğündeki Önemi, Ankara: Akçağ Yayınları, 2025. Ortadoğu ve Göç, 15(2). ss. 426-433.

İntihal / Plagiarism: Bu makalenin intihal içermediği teyit edildi. / This article has been checked via a plagiarism detector.

Türk dünyası edebiyatı, tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmış pek çok dil, kültür ve topluluk aracılığıyla zengin bir birikim oluşturmuştur. İran coğrafyasında yaşayan Türk boylarının dili, göç unsuru, edebiyatı ve kültürel yapısı üzerine yapılan çalışmalar, Türkoloji ve karşılaştırmalı edebiyat alanlarına önemli katkılar sağlamaktadır. Ferzane

Devletabadi 1969 yılında temmuzun ilk günü doğmuştur. Ferzane Devletabadi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalında görev yapmaktadır. Lisans eğitimini İran’da, Özel Hoy Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamlamış; yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Türkiye’de Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yeni Türk Edebiyatı alanında yapmıştır.

İran Göçebe Türk Halklarının İran Türklüğündeki Önemi (2024) kitabı; Önsöz, İçindekiler, Sonuç, Kaynakça başlıklarının yanı sıra “İran ve Türk Halkları” ile “Azerbaycan Göçebe Türkleri” olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır.

Devletabadi, kitabının birinci bölümünü İran ve Türk Halkları, Geçmişten Günümüze İran’da Göçebelik, İran Türk Halkları Arasında Göçün Yeri ve Önemi, Göç ve İpekyolu, İran Göçebe Türk Halklarının Siyasi ve Sosyal yapısı, Göç Karşı Beyaz Devrim Politikası, Göç ve Edebiyat İlişkisi, İran Göçebe

Türklerinde İnanç, Kültür ve Dil alt başlıkları ile kendi içinde sekiz bölüme ayırmıştır.

“İran ve Türk Halkları” bölümünde Devletabadi, İran adı verilen coğrafyanın en eski çağlardan başlayarak günümüze kadar geldiği noktayı anlatmaktadır. Devletabadi, İran’da sadece Türkler ve Ariler’in yaşamadığını, Fars, Arap, Rus ve Hint asıllı halkın da yaşadığını söylemektedir. Ayrıca Müslüman, Yahudi, Hıristiyan, Kelimi gibi dinlere mensup kişilerin de yaşadığını belirtmiştir. Etnik açıdan birçok halkı barındıran bu yerin göçebelik tarihi çok eskilere dayandırılmış fakat Türklerin İran ile teması hakkında birçok araştırmacı tarafından yeni eserler veya bulgular bulunduğça tarihlerin değiştirdiğinden bahsetmiştir. Avrasya Bozkır halklarının göçleri hakkında bilgiler de vermiştir (2024, s. 9-13).

“Geçmişten Günümüze İran’da Göçebelik” bölümünde, İran’daki göçebe halkı araştırmacılar üç grupta incelemiştir. Bu gruplar: Kürt göçebeler, Türk göçebeler, Koliler/Çingeneler’dir. Her birinde farklı isimlendirme sözcükleri kullanılmış ve bu sözcüklerin zamanla uğradığı değişim ve hangi kelimenin yerini aldığı hakkında bilgi vermiştir. Devletabadi, meşrutiyet devriminde İran göçebe Türk topluluklarının meşrutiyet yanlıları ve saltanat yanlıları olmak üzere ikiye ayrıldığından bahsetmiştir. İran’da siyasi kimlik sorunlarının olmasından dolayı göç araştırmaları çok sağlam yapılamamıştır. Devletabadi, İran göçebe halkının yaşamını, folklorunu, kültürünü ve nüfusunu araştırırken bölgelere göre sınıflandırmanın yetersiz olacağından bahsetmiştir. (2024, s. 13-18)

“İran Türk Halkları Arasında Göçün Yeri ve Önemi” bölümünde, göç olgusunun çok eskilere dayandığı belirtilir. Günümüzde ise daha çok siyasi, dini, ulusal çatışmalar,

ekonomik ve siyasi sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte yaşanan zorluklar, dil ve iletişim, iki dillilik, kimlik arayışı, yalnızlaşma, parçalanma, bütünleşme gibi konular, göç edebiyatı için önemlidir. Devletabadi, Türklerin yeni coğrafyalarında bozkır kültürünün sonucu olarak yeni yapılar kurması, teşkilatlanması ve devletler kurmasının Türk dilini ve kültürünü yaşamaya devam ettirdiğinden bahsetmiştir. Devletabadi, il ve yörük kelimelerinin etimolojik kökenlerinden bahsetmiştir. (2024, s. 18-20)

“Göç ve İpekyolu” bölümünde (2024, s. 21-25), tarih boyunca Eşkaniler ve Yunanlılar arasındaki savaşların bu bölgenin siyasi tarihini etkilediğinden bahseden Devletabadi, Azerbaycan’ın sadece mezhepsel yönden değil, ekonomik ve askeri olarak yardımlar konusunda öne çıktığından bahsetmiştir. İpekyoluna sahip olmak için yapılan savaşlara Batı ülkeleri ve Arapların da dâhil olması ile farklı bir boyut kazanarak o yol üzerinde bulunan Türk göçebe halkını da etkilediğinden bahsetmektedir. Safevi devleti zamanında Türk göçebe halkı siyasi bir güç elde ederek İran’ı korumakla yükümlü olmuşlar fakat Pehlevi zamanına gelindiğinde ise silahsızlandırma politikası uygulanmasının ve fethedilen yerlere göçebe halkın yerleştirilmeye çalışıldığından bahsetmektedir.

“İran Göçebe Türk Halklarının Siyasi ve Sosyal Yapısı” bölümünde Devletabadi; İran, Türkiye’den sonra en fazla Türk’ün yaşadığı yerdir, der. Devletabadi, Türk nüfusunun dağınık biçimde görüldüğünü ve çoğunlukla Şii olan bu devletin daha sonralarda Sünni-Şii ayrımının yapılmaya başlanması ile Türk kimliğinin önüne geçildiğinden ve devletlerin de bu ayrımı siyasi olarak kullandığından bahsetmektedir. Halkın modern olmaya başladığı bu süreçte, diğer halklar ile birleşerek asimile olmaya başladıklarını ve göçebelikten uzaklaşmaya başlamalarından bahseden

Devletabadi, göç kültürünü devam ettiren Türklerin kültürünü bu coğrafyada devam ettirmesinin önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Devletabadi, aile bağlarının güçlü kalması için akrabalar ile evlenme yaygın olduğundan ve bu uygulama ile gelenek ve kültürün devam ettiğinden bahsetmiştir (2024, s. 25-28). İran Türklerinin fizyolojik özelliklerine geldiğimizde “İran’da konuşulan Türkçenin değişik varyantları vardır. Bu varyant daha çok fonetik farklılıklarla meydana gelmiştir. İlmî lilitaretürde söz konusu varyantlar için Azerbaycan, Sungur, Horosan, Kaşkay, Halaç, Türkmen Türkçesi gibi isimler kullanılmakta olup bunlar arasında Halaçça’nın diğerlerinden ayrı bir gelişim çizgisi takip ettiği bilinmektedir. Halaçça dışında kalan diğer varyantlar arasında farklılıklar çok azdır.” (Atsız, 2015).

“Göçe Karşı Beyaz Devrim Politikası” bölümünde Devletabadi, 19. yüzyıla kadar İran’da eğitim, uzun süre özel bir tabakaya aitti ve umum halk ondan yararlanamıyordu, der. Aydınların reform hareketlerini takip edip modern eğitimin gereksinimlerini fark etmişlerdir. Bu düşünceler sonucunda medrese ve mekteplerin yerini modern okullar ve darülfünunlar alır; batılı eğitimcilerin fikirlerinden ve yöntemlerinde yararlanır ve kitaplar tercüme edilir. Türk ya da farklı göçebe halkların 19. yüzyıl sonrası modernleşmesinden uzak kaldığından bahsetmiştir. 1963’te İran’da Muhammed Rıza Şah Pehlevi tarafından uygulanan ve 1979’a kadar devam eden Beyaz devrim bir modernizasyon programıdır. Bu çerçevede gerçekleşen reformlar, geleneksel toprak sahiplerinin zenginliğini ve nüfuzunu altüst etti, kırsal ekonomileri değiştirdi ve hızlı bir kentleşme ile batılılaşma gerçekleşti. Bu reform ile ailelere toprak dağıtıldı ve kırsal bölgelere fayda sağlamak için sağlık ve eğitim birlikleri kurdu. Kadınlara özgürlük ve oy kullanma hakkını da getirdi. (<https://www.britannica.com/topic/White-Revolution>). Beyaz

Devrim çatısı altında kurulan eğitim programında, İran'ın tüm göçebe halklarına Farsça eğitimi zorunlu tutarak asimilasyon politikası ve zorunlu iskân sistemini uygulayarak yerleşik hayata geçirip Türk halklarını kontrol altına aldıklarından bahsetmektedir (s. 29-30).

“Göç ve Edebiyat İlişkisi” bölümünde, İran coğrafyasında eski çağlardan itibaren göç hayatı içinde olup yakın zamanda göç kültüründen uzaklaşan fakat genetik olarak göç kültürünü yaşatmaya çalışan Türk halklarının göçebe hayattaki yaylak ve kışlak yaşamından bahsetmektedir (s. 30-32).

“İran Göçebe Türklerinde İnanç, Kültür ve Dil” bölümünde, İran'da etnisiteyi anadil belirler. İki ayrı dil konuşan insanlar, iki ayrı etnik gruba alınırken aynı dili konuşanlar ise din, inanç, yaşadıkları bölge, yerleşik veya göçebe hayat tarzları ve ırksal yapıları ne olursa olsun, aynı etnik gruptan sayılır. (Blaga, 1997). İran'ın tek hedefi ise iki dilli olan İran Türkleri tek millet ve mezhep çatısı altında birleştirmektir. Farklı zamanlarda, farklı coğrafi bölgelerde ve tarihte yaşayan göçebe Türklerin, eski kültür ve geleneklerini terk etmeden, onları İran kültürüyle birleştirip yaşadıklarından bahsetmektedir. İran Türkleri, Fars edebiyat diliyle birlikte Fars bürokrasisi sayesinde yazılı bir İran edebiyatı yaratırken göçebe İran Türkleri bütün bu bürokrasiden uzak kalarak sözlü Türk edebiyatını ayakta tutan grup olduğundan bahsetmektedir. İranda kullanılan Türk ağızları ile yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir (s. 32-40).

Devletabadi, İkinci bölümünde Azerbaycan Göçebe Türkleri, Horosan Türkleri ve Göçebeler, Türkmenler, Kaşkay Türkleri, Kirman Göçebe Türkleri (Buçakçılar), Huzistan Eyaleti Afşarları hakkında bilgi vermiştir.

“Azerbaycan Göçebe Türkleri” başlığında Azerbaycan’ın coğrafi özellikleri, topluluklar ve bölgenin özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Bu bölüm de kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bu başlıklar: Erdebil Göçebeleri: Sahsevenler, Tebriz Çevresi Göçebeler, Karadağ/Eresbaran Göçebe Türkler, Zencan, Hemedan ve Kazvin Çevresi Göçebe Türkler’i (s. 52-88).

“Türkmenler” bölümünde Devletabadi, Türkmenlerin hangi bölgede yaşadıklarından, sınırlarından, Sünni mezhebine inanıp geleneksel Türk örf ve adetlerini koruduklarından ve Türkmen Türkçesinin Doğu Oğuz Türkçesini oluşturduğundan bahsetmektedir (s. 106-110).

“Kaşkay Türkleri” bölümünde Devletabadi, Kaşkayların İran’ın en büyük teşkilatlı yarı göçebe aşireti olarak bilindiğinden bahsetmiştir. Kaşkay Türkleri yaşam bölgelerine göre iki grup şeklinde incelenmiştir. Kaşkayların dili, Altay dilleri ailesinden, Batı Oğuz koluna aittir, Azerbaycan ve Anadolu Türkleri ile aynı kökten sayıldığını söylemektedir. İran’daki aşiretler içinde gelenek ve göreneklerine en çok bağlı olan aşiret olduğundan bahsetmiştir. Şehir hayatından uzak kaldıklarından dolayı milli kimlik ve onun başında gelen sözlü dil ve edebiyatlarını yabancı etkenlerden koruduklarını anlatmıştır (s. 110-116).

“Kirman Göçebe Türkleri (Buçakçılar)” bölümünde Devletabadi, bu grup göçebe Türklerin yaşadıkları bölge hakkında bilgi vermiştir. Buçakçıların büyük bölümünü Afşar boyu oluşturmaktadır. Kirman eyaletinde yaşayan Türklerin 52 tireden oluştuğundan ve bu tirelerden bahsetmektedir. (s. 117-118)

“Huzistan Eyaleti Afşarları” bölümünde ise Afşarların dağınık şekilde yerleştiklerinden ve bu boydan bahsetmiştir (s. 118-122).

Yazar İran coğrafyasının birçok göçebe halka ev sahipliği yaptığını söyler. Göçebe yaşayan İran Türklerinin yaşadığı sorunlar, göç yolları, Selçuklu devletinden bu yana değişen hükümdarları ve onların uyguladığı politikaları anlatır. Farsça yaygın olarak kullanılsa da Türkçenin varlığı devam etmiştir. Ayrıca Türk halkının gelenek ve göreneklerine bağlı olduğunu bunun için genelde aşiret içi evlilikler yapıldığını söyler.

Kaynakça

Atsız, B. (2015). Jeopolitik Açıdan İran Türklüğüne Bir Bakış. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 6(36), 24.

Blaga, R. (1997). R. Blaga içinde, *İran Halkları El Kitabı* (s. 4). İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım.

Devletabadi, F. (2024). F. Devletabadi içinde, *İran Göçebe Türk Halklarının İran Türklüğündeki Önemi* (s. 25-29). Ankara: Akçağ yayıncılık.

<https://www.britannica.com/topic/White-Revolution>. **Erişim Tarihi:**
30.11.2025